

Citation:

C.W. Dubbink, Levensbericht R.D. Kollewijn, in:
Jaarboek, 1972, Amsterdam, pp. 160-165

Herdenking van

Roeland Duco Kollewijn

(7 december 1892 – 1 september 1972)

door C. W. Dubbink

Roeland Duco Kollewijn is geboren en getogen in Amsterdam, waar zijn vader, de spellinghervormer R. A. Kollewijn, directeur van een H.B.S. was. De jonge Kollewijn bezocht er een andere H.B.S. en stelde zich voor in Delft bouwkunde te gaan studeren. Evenwel kwam om financiële redenen alleen een studie in Amsterdam in aanmerking. Kollewijn Sr. ried zijn zoon de rechtenstudie aan, omdat hij hem daarvoor bijzonder geschikt vond en Kollewijn Jr. had daartegen geen bezwaar. Toch was het dus als het ware een tweede keus, toen hij zich in 1912 aan de Universiteit van Amsterdam als student in de rechten liet inschrijven¹. Het advies van zijn vader heeft hem nooit berouwd, want de studie pakte hem en zou hem zijn hele leven blijven boeien.

Het waren vooral I. Henri Hijmans en Paul Scholten, die zijn vorming sterk hebben beïnvloed. Na zijn doctoraal koos Kollewijn Hijmans als zijn promotor. De keuze van het onderwerp was even tekenend voor Kollewijns gaven op theoretisch gebied als voor zijn moed en zelfvertrouwen: de openbare orde in het internationaal privaatrecht, d.w.z. de vraag wanneer en waarom in een internationaal geval de conflictenregel, die voor dat geval de toepassing van een bepaalde buitenlandse wet voorschrijft, niet wordt gevolgd en bij wijze van uitzondering ons eigen recht tot toepassing komt. Kollewijns dissertatie over *Het beginsel der openbare orde in het internationaal privaatrecht*, waarop hij op 19 juni 1917 cum laude promoveerde, legt met het ongeveer contemporaine proefschrift van J. Offerhaus (Nederlands internationaal bewijsrecht, 1918) getuigenis af, dat in die jaren jeugdige beoefenaren van het internationaal privaatrecht in Nederland werk konden afleveren, dat aan internationale standaarden beantwoordde². Kollewijn behandelde het onderwerp op oorspronkelijke wijze. Hij ging aan de hand van de jurisprudentie van enige landen na welke werking de openbare orde in de praktijk van de rechtspraak had. Dit was nieuw, omdat de schrijvers bij de behandeling van de openbare orde veelal verhandelingen van theoretische aard ten beste gaven, waar-

¹ Hij had op 13 juli 1912 staatsexamen gedaan. Het kandidaatsexamen deed hij op 19 juni 1913, het doctoraal op 15 oktober 1915.

² Zie over Offerhaus en Kollewijn de Herdenking van J. Offerhaus door R. P. Cleveringa in het jaarboek van de Akademie, 1966-1967, blz. 385. Ter gelegenheid van hun zeventigste verjaardag is aan Kollewijn en Offerhaus een feestbundel aangeboden onder de titel *De conflictu legum* (1962). Daarin is een biografie van Kollewijn van de hand van J. H. A. Logemann opgenomen.

mee zij trachtten het aan hun smaak beantwoordende systeem van het internationaal privaatrecht van een sluitstuk te voorzien. Het is waar, in Kollwijns boek blijft het niet bij een beschrijving en ordening van de rechtspraak, er komt ook een uitvoerige beschouwing over de wetenschappelijke theorieën in voor. Maar het gaat Kollwijns daarbij niet om het ontwikkelen van eigen theoretische beschouwingen. Hij wil „de waarde en de waarheid” van de gedachten van anderen vaststellen en de verhandelingen die invloed hebben uitgeoefend „scheiden van die, welke slechts als akrobatentoeeren van het menselijk vernuft enige waarde bezitten”. In die zin worden de werken van de grote negentiende-eeuwse juristen ontleed en getoetst, waarbij de kritiek vaak niet mals is. Een van de uitkomsten van het onderzoek is, dat men met de meestal beoefende deductieve methode niet verder komt, maar van de enkelvoudige rechtsverhouding moet uitgaan – men herkent hier de invloed van Hijmans. Maar ook wordt de vraag opgeworpen – men hoort Paul Scholten – of de rechter, die het recht van een andere staat moet toepassen, de voorwaarde mag stellen „dat het naar zijn inhoud zedelijk zij”. Op de laatste bladzijde komen Hijmans en Scholten, ongenoemd, terug. De theorie schiet te kort, zegt Kollwijns, als men moet zeggen in welke gevallen de openbare orde de gelding van buitenlands recht zal afwijzen. Men kan niet door logische deductie uit de aard der dingen afleiden wat recht is. Eerst als een rechtsprobleem zich in werkelijkheid voordoet, kan met voor dat ogenblik en voor diè omstandigheden het recht vinden. Tot zover beantwoorden Kollwijns opvattingen aan gedachten, die men zowel bij Hijmans als bij Scholten tegenkomt. Maar dan zet de jeugdige promovendus zijn promotor resoluut buiten de deur. Wil dit nu zeggen, zo vervolgt hij, „dat het rechtstreeks besloten ligt in de werkelijkheid, in de levensverhoudingen der menselijke samenleving, in de feiten alleen? Ik meen van niet.” Met deze woorden wordt een lievelingsdenkbeeld van Hijmans, het recht der werkelijkheid, afgewezen³. Wat dan wel? De rechter moet zijn eigen levensopvatting te hulp roepen. „Geroepen om mede te werken aan de rechtsontwikkeling van zijn land, heeft hij zich ook te geven zoals hij is en dient hij de moed te hebben de overtuiging te uiten, die eenmaal in hem is gegroeid en de beginselen te volgen, die voor hem persoonlijk waar zijn”. Het is duidelijk, dat Kollwijns hier verkeert in de gedachtenwereld van Paul Scholten, die zo sterk de nadruk legde op het zedelijk moment in de beslissing van de rechter.

Het boek werd gunstig ontvangen. Drie beoordelaars⁴ gaven er hun prijzend oordeel over, ieder op zijn wijze reagerend: de hoffelijke Jitta, die zegt wel te kunnen begrijpen dat een jonge man, die de grote schrijvers raadpleegt over de openbare orde, hun werken mismoedig terzijde legt, maar die de toon van Kollwijns kritiek toch wel erg scherp vindt: „zijn beoordeling der schrijvers gaat tot de uiterste grenzen der vrijmoedigheid”; Kusters, nuchter en zakelijk, Kollwijns beschouwingen over de rechtspraak lovend, maar de schrijvers van de

³ I. Henri Hijmans. Het recht der werkelijkheid (1910).

⁴ D. Josephus Jitta, Weekblad van het recht no. 10152; J. Kusters, Themis 1918, 255; J. Ph. Suyling, Rechtsgeleerd Magazijn 1918, 146.

Romaanse school enigszins in bescherming nemend tegen zijn aanvallen; Suyling, vol bijval voor Kollwijns kritiek op de cirkelredeneringen en schijnargumenten van de schrijvers, maar vol sarcasme over de rol die de hoge beginselen van de rechter zouden spelen.

Dat Kollwijns aan het slot van zijn dissertatie zo zeer de taak van de rechter in het middelpunt plaatste, zal wel hieraan liggen, dat hij bij zijn promotie al wist, dat hij rechterlijk ambtenaar in het toenmalige Nederlands-Indië zou worden. Na zijn Amsterdamse promotie bereidde hij zich op die loopbaan voor in Leiden, waar hij tevens assistent van Krabbe was. Op 10 juli 1918 promoveerde hij in Leiden cum laude tot doctor in de staatswetenschappen.

In 1919 vertrok Kollwijns met zijn vrouw naar Nederlands-Indië⁵. Zijn eerste standplaats was Padang, waar hij 2½ jaar werkte als substituut-griffier bij de Raad van Justitie en als waarnemend voorzitter van de Landraad. Daarna werd hij griffier van de Raad van Justitie te Semarang, waar hem in 1924 de vraag van Paul Scholten bereikte, of hij hoogleraar aan de nieuwe Rechtshogeschool te Batavia wilde worden. Kollwijns was zeer gelukkig, dat hem aldus de mogelijkheid voor een wetenschappelijke loopbaan werd geopend. Hij zou de inleiding tot de rechtswetenschap, het internationaal privaatrecht en het intergentioneel recht doceren. Van de oprichting van de Rechtshogeschool af behoorde Kollwijns tot het team van begaafde docenten, die de rechtenstudie daar op hoog peil brachten⁶. Zij hadden het gevoel, dat de Rechtshogeschool een belangrijke factor in de ontwikkeling van het land zou worden en dat zij hun beste krachten in dienst van die ontwikkeling moesten stellen. De gevoelens die hen bezielde heeft Kollwijns weergegeven met het citaat uit Stuivelings Erasmus, dat hij in 1955 meegaf aan zijn verzamelde opstellen over intergentioneel privaatrecht⁷:

Ach gij, die jonger zijt, gij wéét het niet
hoe zalig juublend eens het leeuwrikslied
der hoop boven ons zong en vreugd voorspelde.

Het was destijds nieuw, dat het intergentioneel recht – de rechtsregels aangaande de onderlinge verhouding van de verschillende in Indonesië geldende stelsels van privaatrecht – het voorwerp van systematische studie diende te zijn. Wat Kollwijns zag in het intergentioneel recht, dat hij meermalen de jongere zuster van het internationaal privaatrecht noemde, blijkt uit zijn voorwoord bij de zojuist genoemde bundel: „De studie van het intergentioneel recht streeft naar een harmonische oplossing in rechtsverhoudingen waarin meerderlei in hetzelfde land geldend recht voor toepassing in aanmerking komt. Zij is voor de aanstaande jurist een leerschool in de eerbiediging der rechtsovertuiging van anders-denkende en

⁵ Hij huwde in 1918 met Bartha Idema. Hun drie kinderen werden in Indië geboren.

⁶ Men vindt een foto van de hoogleraren met Paul Scholten, bij de oprichting genomen, in de bijdrage van Drs. E. B. Locher-Scholten over De Stuw in Tijdschrift voor Geschiedenis 1971, tegenover blz. 38.

⁷ R. D. Kollwijns, Intergentioneel recht. Verzamelde opstellen over intergentioneel privaatrecht (1955).

anders-gelovende medeburgers." Het intergentioneel recht in Indonesië, zoals dit in de rechtspraak en in de regeringspraktijk was gegroeid, berustte op de gedachte van de gelijkwaardigheid van de verschillende rechtsstelsels: het recht voor de Europeanen staat gelijk met dat van een andere bevolkingsgroep, het verdient niet de voorkeur. Deze door Kolléwijn warm verdedigde gedachte bracht hem in debat met de Fransman Solus, die voor de Franse koloniën uitging van de suprematie van het Franse recht⁸.

In de jaren 1929 tot 1939 verschenen van Kolléwijns hand verscheidene artikelen over intergentioneel recht. Ik maak slechts melding van een korte bijdrage in De Stuw van 1931 – Kolléwijn maakte deel uit van de Stuw-groep – over *Het buiten echt geboren kind in het intergentioneel recht*. Het is een bestrijding van art. 284, lid 3, van het Burgerlijk Wetboek van Nederlands-Indië, welke bepaling hierop neerkomt, dat, indien een Europeaan een kind van een inlandse vrouw erkent, de burgerlijke betrekkingen tussen de moeder en het kind worden opgeheven. Kolléwijn bepleitte de afschaffing van deze hardvochtige bepaling.

Kolléwijns bemoeiingen met het intergentioneel recht beletten hem niet de ontwikkeling van het internationaal privaatrecht in de Westerse wereld te volgen. Zijn diesrede van 1929 over de *Ontaarding van het nationaliteitsbeginsel in het moderne internationaal privaatrecht* bewijst het. De rede gaat in hoofdzaak over het probleem welk recht moet worden toegepast in een echtscheidingsproces, indien man en vrouw niet dezelfde nationaliteit hebben. Kolléwijn achtte het een overspanning van de betekenis van de nationaliteit in het internationaal privaatrecht, om in een dergelijk geval de nationale wet van één van de echtgenoten toe te passen; met evenveel recht zou men de nationale wet van de ander kunnen kiezen. Hij bestreed de Franse rechtspraak, die steeds Frans recht toepaste, indien één van de echtgenoten de Franse nationaliteit bezit. Naar zijn mening moet men dan de wet van het land waar de echtgenoten wonen of waar zij beiden het laatst gewoond hebben, toepassen. Deze gedachte was in 1929 nieuw, maar het is bedroevend, dat de Nederlandse wetgever thans, bijna een halve eeuw later, nog geen gelegenheid heeft gevonden er aandacht aan te schenken.

In de daarop volgende jaren schreef Kolléwijn zijn mooie boek over de *Geschiedenis van de Nederlandse wetenschap van het internationaal privaatrecht tot 1880*, in 1937 verschenen in de door onze Akademie samengestelde serie Geschiedenis der Nederlandse Rechtswetenschap. Het geeft een systematische beschrijving van de beschouwingen van de oud-Nederlandse en van de negentiende-eeuwse Nederlandse schrijvers over internationaal privaatrecht.

Het waren redenen van gezondheid, die een einde maakten aan Kolléwijns Indische periode⁹. In 1936 werd hij te Groningen als opvolger van I. B. Cohen

⁸ Indisch Tijdschrift van het Recht, dl. 131, 554; 132, 309. Zie voorts Kolléwijns verhandeling Intergentioneel recht in Algerije, Mededelingen van de Akademie, nieuwe reeks dl. 16 no. 9 (1953), ook opgenomen in de bundel Intergentioneel recht, 238.

⁹ Zijn opvolger aan de Rechtshogeschool was Prof. Mr. W. F. Wertheim (1936–1947), die werd opgevolgd door Prof. Mr. W. L. G. Lemaire (1946–1950). Na de soevereiniteitsoverdracht is de leerstoel gesplitst.

hoogleraar in het burgerlijk recht, de burgerlijke rechtsvordering, de inleiding tot de rechtswetenschap en het agrarisch recht. Het openingscollege, dat hij op 12 oktober 1936, gaf ging over *Zekerheid van recht*. Het was voor een groot deel gewijd aan het onderwerp, dat reeds in zijn dissertatie een centraal thema voor hem bleek te zijn: de taak van de rechter en de mate van zijn vrijheid tegenover de wet.

Kollewijn bleef niet lang in Groningen. In 1938 werd hij te Leiden als opvolger van Duyfjes hoogleraar in de inleiding tot de rechtswetenschap, het gecodificeerde recht van Nederlands-Indië en het Nederlands-Indisch intergentioneel recht. In zijn inaugurele rede over *Interregionaal en internationaal privaatrecht* legde hij de nadruk op de taak van de wetenschap om, waar mogelijk, het internationaal privaatrecht dienstbaar te maken aan de vorming van een internationale gemeenschap.

De oorlog onderbrak al spoedig zijn werkzaamheden. Zijn optreden in de bezettingstijd leidde ertoe, dat hij in 1941 gegijzeld werd. Toen bleek, dat zijn gezondheidstoestand de gijzeling niet toeliet, werd hij verbannen naar Hooageveen.

Het einde van de oorlog bracht Kollewijn naar Leiden terug, waar hem een zeer drukke tijd wachtte. Er werden spoed- en inhaalcursussen aan de Universiteit gevormd en zijn leeropdracht werd uitgebreid met het internationaal privaatrecht. Hij werd lid van de Afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel. De rechtspraak naar billijkheid, die daar werd beoefend, verschaftte hem grote voldoening maar kostte hem veel tijd. Dan was hij lid van de Staatscommissie voor het Internationaal Privaatrecht, waarin hij meewerkte aan de voorbereiding van nieuwe wetgeving in internationaal en nationaal verband. Enige malen maakte hij deel uit van de Nederlandse delegatie naar de Haagse Conferentie voor het internationaal privaatrecht.

Toen de ontwikkelingen in het Oosten ertoe hadden geleid, dat Indonesië een zelfstandige staat werd en de bevolking van het voormalige Nederlands-Indië moest worden verdeeld over Indonesië en Nederland, werd op Kollewijn een beroep gedaan om de bepalingen over deze „toescheiding” te formuleren. Onder het nieuwe bestel in Indonesië bleven zijn studies over het intergentioneel recht van belang. Een aantal Indonesische oud-leerlingen verzochten hem zijn opstellen op dat gebied te verzamelen, hetgeen geschiedde in de in 1955 uitgekomen bundel *Intergentioneel recht*. Uit Kollewijns voorwoord blijkt, dat hij Indonesië alle goeds toewenste. Hij heeft het dan ook zeer betreurd, dat in de daarop volgende jaren een diepe kloof tussen beide landen ontstond en hij verheugde zich toen de betrekkingen later weer beter werden.

Toenemende gezondheidsbezwaren maakten het noodzakelijk, dat Kollewijn in 1955 zijn werk als hoogleraar staakte. Zijn publicistische arbeid ging onverminderd door. In 1955 verscheen van zijn hand in Nussbaum's serie *Bilateral studies in private international law* het deel *American-Dutch private international law* (tweede druk 1961). Verscheidene tijdschriftartikelen volgden. Maar vooral richtte hij zich op de bewerking van de rechtspraak. In 1955 verscheen in het WPNR zijn eerste jaaroverzicht van de Nederlandse rechtspraak op het gebied van het internationaal privaatrecht, in de volgende dertien jaren ging hij door met deze

systematische weergave van de jurisprudentie¹⁰. Deze overzichten hebben generaties studenten gevormd.

Het is merkwaardig, dat Kollewijn aldus in zekere zin terugkeerde naar zijn jeugdwerk: nauwgezette bestudering van de praktijk van het recht, zoals die in de rechtspraak aan de dag treedt, getoetst aan de inzichten van de wetenschap, waarbij de schrijver enerzijds de al te theoretische gedachten van sommige wetenschapsbeoefenaars afwijst en anderzijds de onwetenschappelijke praktijk zijn kritiek niet spaart. Dezelfde problematiek, die hem in zijn proefschrift al bezig hield en die hij in zijn Groningse rede opnieuw had behandeld, komt ook nu naar voren: wat betekenen de feiten voor de beslissing van de rechter? Wat de wet en het recht? De feiten zelf bezitten een kracht, die tot op zekere hoogte de beslissing van de rechter bepaalt (het fait accompli), maar alleen tot zekere hoogte, want de wet en het recht stellen hun eisen waaraan de rechter moet gehoorzamen. Daarbij moet de rechter ook rekening houden met de maatschappelijke ontwikkeling. Ontbreken rechtsregels, dan moet de rechter zijn overtuiging van wat recht is en behoort te zijn, volgen.

Kollewijn heeft gewerkt zolang hij kon, totdat communicatie met hem feitelijk onmogelijk werd doordat zelfs zijn vrouw zijn woorden niet meer kon verstaan en zijn aantekeningen niet meer kon ontcijferen. Hij heeft zich zelf nooit gespaard. En zo dan al zijn kritiek wel eens scherp kon treffen, de grondslag van zijn kritiek was niet, dat hij zich zelf te hoog schatte. Hij was overtuigd van de betrekkelijkheid van het eigen oordeel en van de waarde van de opinie van anderen. Juist omdat het recht voor hem zo veel betekende, placht hij vaak te herinneren aan het woord van de Prediker (VII, 16), dat hij op zich zelf betrok: Wees niet al te rechtvaardig en houd uzelf niet al te wijs.

¹⁰ In Franse vertaling in *Journal de droit international (Clunet)*. Gebundeld in *Tien jaren Nederlandse rechtspraak internationaal privaatrecht 1954-1963 (1966)* en *Vier jaren Nederlandse rechtspraak internationaal privaatrecht 1964-1968 (1972)*.